

Marta Pavičić*

RATNE ŠTETE KAO POSLJEDICA DOMOVINSKOG RATA U GRADU OSIJEKU

Cilj je ovoga rada upoznati širu javnost s veličinom ratnih šteta prouzročenih Domovinskim ratom i posljedicama na razvoj grada Osijeka. Dan je kratak osvrt na primijenjenu metodologiju i probleme pri popisu i procjeni ratnih šteta. Korištena je vrlo iscrpna i bogata arhiva zapisa učinjenih od 1991. godine do završnoga snimanja i procjene šteta okončanjem procesa mirne reintegracije 1998. godine. Prikazani su raspoloživi podaci o vrstama i vrijednostima pretrpljenih šteta od ratnih razaranja, kako u materijalnim dobrima tako i gubicima ljudskog potencijala i gubicima u rezultatima rada.

1. Uvod

U vrijeme raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije nitko nije očekivao oružani sukob. Politički sukobi bili su prisutni, no u današnjemu civiliziranom svijetu, posebice na tlu Europe, svaki je politički sukob bilo moguće riješiti mirnim putem, uz međusobno razumijevanje i poštovanje, kao što se dogodilo u svim tranzicijskim zemljama. Na žalost, kod nas se dogodilo nešto sasvim suprotno, što je iznenadilo sve, osim naravno onih koji su takvo iznenađenje pripremali. Međutim, prema razvoju događaja, ni „planeri“ događaja nisu očekivali takav razvoj situacije.

Dana 15. kolovoza 1990. godine, na Veliku Gospu, prvi su put građani Republike Hrvatske unutar svojih granica doživjeli uskraćenje slobodnoga prolaza. Naišli su na postavljene barikade na cesti kod Knina, u kraju u kojemu su u to vrijeme živjeli građani pretežito srpske nacionalnosti. Od toga se dana u mnogim dijelovima Hrvatske postavljaju barikade i izbija netrpeljivost, što za posljedicu ima nastajanje šteta različitih vrsta.

Unatoč nastalim problemima, još su se gotovo jednu godinu ulagali naponi u smirivanje stanja pa je i Popis stanovništva 1991. godine (sa stanjem 31. ožujka) obavljen u organizaciji i prema metodologiji Saveznoga zavoda za statistiku iz Beograda. U tadašnjoj se općini Osijek krajnjim naporom novoga političkog vodstva uspjelo na trenutak zaustaviti tenzije, „otvoriti“ barikade na ulazu u naselja Tenja, Bijelo Brdo i Dalj te obaviti opći popis

* Marta Pavičić, dipl. oec., Ured Državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji, 31000 Osijek, Županijska 4

stanovništva. No nakon provedenih prvih demokratskih izbora i nakon konstituiranja prvoga saziva višestranačkoga Sabora, odnosno općega ogлуšenja na srbovanje u Hrvatskoj, nije više bilo moguće zaustaviti oružane sukobe. Terorističke su aktivnosti prerasle u oružani sukob, a on se razbuktao u Domovinski rat koji je trajao sve do 15. siječnja 1998. godine, odnosno do završetka procesa mirne reintegracije.

Oružana agresija na Republiku Hrvatsku među prvima je zahvatila tadašnju općinu Osijek i sam grad Osijek. Velik dio općinskoga teritorija bio je privremeno okupiran, a grad Osijek našao se u neprijateljskom okruženju s jednim izlazom prema ostalim dijelovima Hrvatske, naime zapadnim izlazom prema Valpovu, uz rijeku Dravu i granicu s Republikom Mađarskom. S okupiranoga je područja stanovništvo nesrpske nacionalnost gotovo u punom broju protjerano, maltretirano, zatvarano i ubijano. Istodobno su se građani srpske nacionalnosti iz samoga grada u velikom broju „tiho“ povukli u, za njih „sigurnu“, Srbiju ili druge privremeno okupirane dijelove Hrvatske. Duž cijele crte zaposjednutosti sva su naselja i gradovi, a među njima i grad Osijek, bili pod neprekidnim napadima iz svih vrsta teškoga i lakoga oružja koje su provodili pripadnici srpskih pobunjenika, jugovojske i njihovih simpatizera.

Ti su napadi bili popraćeni znatnim ljudskim gubicima i velikim razaranjima gospodarskih i stambenih objekata, objekata infrastrukture te obrazovnih, zdravstvenih, kulturno-umjetničkih i drugih ustanova. Od kolovoza 1991. godine grad je Osijek konstantno napadan sa sjeverne, istočne i južne strane, a napadi su počeli jenjavati tek polovicom 1992. godine, od kada su aktivnosti sve više usmjerene na pokušaje mirnih dogovaranja i ostvarenja cjelovitosti suvereniteta države na cijelom priznatom području.

U ovome će se članku govoriti o izravnoj ratnoj šteti nastaloj tijekom Domovinskoga rata na području grada Osijeka kao jedinice lokalne samouprave,¹ o zakonima i uputama za provođenje i praćenje ratnih šteta Republike Hrvatske, kao i o posljedicama ratnih šteta na opći razvoj grada Osijeka.

¹ *Grad Osijek obuhvaća Osijek i ukupno 10 prigradskih naselja (Brijest, Brijesće, Nemetin, Sarvaš, Tvrđavica, Podravlje, Tenja, Višnjevac, Josipovac, Klisa).*

2. Zakonski temelji za procjenu ratne štete i vrste šteta

Već prvim nemirima i podizanjem barikada započelo je nanošenje šteta. U početku se radilo o nemogućnosti dolaženja na posao, što je dovodilo do zastoja u proizvodnji, a time i do materijalnih gubitaka. Dolazilo je do otimanja imovine i izazivanja straha kod građana, što je dovodilo do pogoršanja općega stanja, sve do izbijanja oružanih sukoba. Rat je donio i razaranja materijalnih dobara svih vrsta. Kako se potpuno proizvoljne ocjene o vrijednosti pretrpljene štete nisu mogle rabiti za objedinjavanje podataka, Vlada Republike Hrvatske na svojoj sjednici održanoj 31. kolovoza 1991. godine donosi Uredbu o osnivanju i radu komisija za popis i procjenu ratne štete. Međutim, navedena uredba, unatoč svim propisanim elementima, nije osigurala jedinstvenost pristupa popisu i procjeni ratnih šteta pa su se u praksi događali apsurdno različiti pristupi. To je rezultiralo vrlo različitim visinama procijenjene štete koje su navodili pojedinci na lokalnoj, pa i na republičkoj razini. Čak je i svako ministarstvo Republike Hrvatske imalo svoj pristup izračunavanju visine ratne štete.

Kako su ratne operacije uzimale sve više maha, tako su se štete vrtoglavom brzinom gomilale, a građani su uporno pokušavali ublažiti štetu i popravljati svoje stambene objekte. Proizvodnja svih vrsta sve se teže odvijala, a u nekim je dijelovima Hrvatske i potpuno zaustavljena. Podaci o pretrpljenim štetama i posljedicama razaranja sve se teže mogu usporediti, što zahtijeva zakonsku intervenciju. Stoga Sabor Republike Hrvatske 19. studenoga 1991. godine donosi Zakon o utvrđivanju ratne štete.

Navedeni je Zakon definirao:

- što su ratne štete;
- s kojim se danom ratne štete utvrđuju;
- organizaciju popisa ratne štete;
- dužnost, obveze i sadržaj rada komisija za popis i procjenu ratne štete;
- financiranje rada komisija;
- obvezu ministra financija za donošenje detaljnih uputa i obrazaca za popis i procjenu ratne štete koje će osigurati jedinstveni pristup i osigurati da podaci o štetama budu mjerljivi na međunarodnoj razini.

Prema navedenome se Zakonu ratnom štetom smatra imovinska i neimovinska, izravna i neizravna šteta, a naročito:

- šteta učinjena tjelesnom integritetu, životu i zdravlju ljudi, slobodi i časti;
- šteta učinjena pokretnoj i nepokretnoj imovini;
- ratni rashodi;
- gubitak nacionalnoga dohotka;
- gubitak nacionalnoga bogatstva;
- šteta po okoliš;
- sve druge vrste nespomenutih šteta,

a koja je učinjena od neprijatelja, ilegalnih skupina, legalnih tijela Republike Hrvatske, kao i saveznika navedenih skupina i tijela, ako je posredno ili neposredno nastala u Zakonom određenom vremenu.

Ratne se štete utvrđuju u razdoblju od 15. kolovoza 1990. do 15. siječnja 1998. godine, kada je konačno Hrvatska postala suverena na cijelom području unutar priznatih granica. Štete se utvrđuju u trima dijelovima, a prema trajanju, odnosno završavanju ratnih operacija. Za područje Grada Osijeka popis je šteta trajao u punom utvrđenom razdoblju do završetka procesa mirne reintegracije.

Organizacija je popisa ratnih šteta propisana po vertikali od općinskih, preko županijskih (od 1993. godine) do krovne Republičke komisije koja je davala upute i nadzirala rad svih komisija. Kako su upute za rad bile samo općenite i usmene, sve do polovice 1993. godine obavljan je samo fizički popis šteta bez odgovarajućih procjena i to na način i prema kriterijima koje su pojedine komisije same odredile. Konačne i detaljne Upute za rad, odnosno metodologiju popisa i procjene ratnih šteta prema Zakonu o popisu i procjeni ratnih šteta donijelo je Ministarstvo financija polovicom 1993. godine. Detaljne su se upute odnosile na sljedeće postupke:

- kako organizirati komisije i njihovu nadležnost;
- kako procijeniti štetu po svim vrstama;
- koje obrasce koristiti za procjenu štete;
- koje pomoćne standarde koristiti za procjenu štete;
- koje cijene koristiti pri procjeni (s obzirom na to da se procjene utvrđuju na dan 31. prosinca 1990. godine);
- kako preračunati tekuće cijene u tražene preko tečaja DEM;
- na kojim razinama elaborirati i objedinjavati podatke;
- što treba sadržavati i kako izraditi pojedinačne i objedinjene elaborate.

Iako su upute za rad prilično detaljne, metodologiju nije bilo jednostavno primijeniti. Najvažniji je razlog tomu što je metodologija zbog raznovrsnosti nastalih šteta zahtijevala interdisciplinarni pristup obradi šteta, odnosno odgovarajuću skupinu stručnjaka, a samim time i značajna materijalna sredstva za osiguranje dokaza o pretrpljenoj šteti (videozapisi, fotografije, dokazi o vlasništvu, itd.). Iznad svega zahtijevana je ozbiljnost i osobna odgovornost svakoga sudionika u procjeni štete. Kako bi se osigurala vjerodostojnost procjene ratnih šteta, definiran je i odgovarajući nadzor koji su provodila prvenstveno županijska povjerenstva, a zatim i Državno povjerenstvo. Stručni je nadzor povjeren Institutu građevinarstva Hrvatske, a u konačnici i stručnoj skupini Ujedinjenih naroda koja je imenovana Rezolucijom A/RES/49/”! G 20. prosinca 1994. godine. Završenost poslova oko popisa i procjene ratne štete podrazumijevala je sljedeće korake:

- fizički popis nastale štete;
- identifikaciju uzroka i intenziteta nastale štete;
- metodološki ispravnu procjenu vrijednosti štete;
- dokumentiranost (fotografije, razni dodaci i dokumenti);
- elaboriranje ratne štete na propisani način;
- verifikaciju ratne štete.

Navedenim je uputama za rad postavljen jedinstven temelj za popis i procjenu ratne štete u cijeloj Hrvatskoj, izgrađen prema međunarodnim pravilima i standardima. Tiskani su odgovarajući obrasci i pripremljeno je jedinstveno rješenje za unos i objedinjavanje svih podataka na području Hrvatske u računalni sustav preko kojega je osigurana jedinstvenost pristupa prikupljanju, obradi i izračunu podataka o visini, vrstama i teritorijalnoj raspoređenosti ratnih šteta.

Količina zapisa o nastalim štetama kao i metodologija za popis i procjenu, osim stručnosti i posebne educiranosti, zahtijevala je i velik broj sudionika pa je u vrijeme dugih mjeseci izravnih napada na grad Osijek u bilježenju svakodnevnih i najčešće ponavljanih šteta nastalih granatiranjem sudjelovalo oko 400 dobrovoljaca.

Premda je proces popisa i procjena ratnih šteta u fizičkome smislu završen, do sada utvrđene ratne štete još uvijek nisu konačne. U njima nisu sadržani troškovi razminiranja i drugih aktivnosti potrebnih za normalizaciju života. Poseban problem predstavlja prikazivanje posljedica rata u području nacionalnoga dohotka koji u sebi sadržava utjecaj smanjene gospodarske aktivnosti. U sustavu utvrđivanja ratnih šteta ne postoji ni jedna vrsta koju

grad Osijek nije pretrpio, a gledajući broj pojedinačnih šteta, zasigurno mu pripada prvo mjesto. Danas su još uvijek prisutne negativne posljedice rata koje su, na žalost, dugotrajne. O tim će problemima biti više riječi u sljedećem poglavlju.

3. Globalne veličine ratnih šteta i njihova struktura

Prema Uputi za primjenu Zakona o utvrđivanju ratne štete, ukupne štete sastoje se od izravnih i neizravnih šteta, koje su sukladno propisanoj metodologiji utvrđene, provjerene i verificirane na svoj nepokretnoj i pokretnoj imovini fizičkih i pravnih osoba. Također je procijenjena i šteta nanesena životu i zdravlju ljudi, zatim indirektna šteta kao posljedica ratnih razaranja, a izvršeno je i sumiranje troškova nastalih u pripremanju obrane, zbrinjavanju ljudi i materijalnih dobara te otklanjanju posljedica svakodnevnih razaranja.

Ukupna vrijednost **izravnih** šteta izazvanih ratom, a procijenjenih od Županijske komisije za popis i procjenu ratne štete na području Grada Osijeka prikazanih u kunama i US dolarima, a prema odnosima glavnih valuta per 31. 12. 1990., prikazana je u Tablici 1.

Tablica 1.: Ukupne izravne štete

	<i>u 000 kuna</i>	<i>000 US\$</i>	<i>Struktura</i>
<i>1. Materijalne štete</i>	<i>3,276.207</i>	<i>461.437</i>	<i>35,17</i>
<i>2. Troškovi rata i neodržavanje dobara</i>	<i>2,480.986</i>	<i>349.435</i>	<i>26,63</i>
<i>3. Život i zdravlje ljudi</i>	<i>3,559.083</i>	<i>501.279</i>	<i>38,20</i>
<i>UKUPNO</i>	<i>9,316.276</i>	<i>1,312.151</i>	<i>100,00</i>

Iz navedenih je podataka vidljivo da je najveća šteta učinjena životu i zdravlju ljudi (preko 38%), što je daleko više nego u županiji (25,64%), pa i u Republici Hrvatskoj (33,7%).

S obzirom na to da je Osijek bio pod stalnom opsadom i udarima projektila svih vrsta tijekom gotovo 10 mjeseci, tako visok udjel te vrste izravne štete mjerene izgubljenim ljudskim životima i radnom sposobnošću nije nimalo čudno. Ta šteta premašuje i izravne materijalne štete koje u sebi sadržavaju štete na stanovima, zgradama, opremi i ostalim građevinama. Ako šteti nanesenoj životu i zdravlju ljudi pribrojimo i procjenu štete zbog

pretrpljenog straha stanovništva koje je bježeći pred projektilima živjelo u podrumima ili napustilo svoje domove, visina štete četverostruko se povećava.²

Preko 70% utvrđene vrijednosti ratne štete odnosi se na samo naselje Osijek, premda su tri prigradska naselja (Sarvaš, Nemetin i Tenja) i teže stradala, a ni jedno drugo prigradsko naselje nije bilo pošteđeno stradanja. Veličina izravne štete po djelatnostima u gradu Osijeku prikazana je u Tablici 2.

Tablica 2: Izravne štete u gospodarskim djelatnostima

	<i>u 000 kuna</i>	<i>000 US\$</i>	<i>Broj tvrtki</i>
<i>Industrija</i>	<i>1,412.837</i>	<i>198.991</i>	<i>28</i>
<i>Poljoprivreda</i>	<i>211.437</i>	<i>29.780</i>	<i>12</i>
<i>Graditeljstvo</i>	<i>102.800</i>	<i>14.479</i>	<i>17</i>
<i>Trgovina</i>	<i>158.608</i>	<i>22.339</i>	<i>26</i>
<i>Ostale gospodarske djelatnosti</i>	<i>466.155</i>	<i>65.655</i>	<i>46</i>
<i>UKUPNO</i>	<i>2,353.495</i>	<i>331.478</i>	<i>129</i>

Najveće su štete u gospodarstvu pretrpjele tvrtke Saponia i IPK Osijek, a one se nalaze i među osam najoštećenijih tvrtki u Republici Hrvatskoj.

Tablica 3.: Izravne štete u društvenim djelatnostima

	<i>u 000 kuna</i>	<i>000 US\$</i>	<i>Broj tvrtki</i>
<i>Obrazovanje</i>	<i>144.743</i>	<i>20.386</i>	<i>61</i>
<i>Zdravstvo i socijalna skrb</i>	<i>1,530.902</i>	<i>215.620</i>	<i>13</i>
<i>Lokalna samouprava</i>	<i>119.438</i>	<i>16.822</i>	<i>17</i>
<i>UKUPNO</i>	<i>1,795.083</i>	<i>252.828</i>	<i>91</i>

Iz podataka prikazanih u Tablici 3. vidljivo je da su pretrpljene štete u društvenim djelatnostima najveće u zdravstvu (Osječka bolnica), pa čak premašuju i štete u industriji.

Međutim, to nisu sve štete na jednom području s obzirom na to da su procjenu šteta na velikim sustavima obavljale komisije na razini države i u konačnici „ustupile“ podatke županijama na čijem su području nastale.

² Procjena za sva ratom zahvaćena područja jedinstveno.

Premda ne raspolažemo odvojenim podacima o štetama na sustavima za Osijek, evidentno je da je na području Osječko-baranjske županije šteta na velikim sustavima (INA, Elektroprivreda, Hrvatske komunikacije, Hrvatska pošta, Hrvatske ceste, Hrvatske željeznice, Hrvatske vode, Hrvatske šume, Hrvatska radiotelevizija) procijenjena na visinu od 1,694,454.300 Kn, odnosno 238,655.535 US\$. Veliki se dio tih šteta odnosi na grad Osijek. Oštećene su zgrade i građevine u vlasništvu INE, oprema prijenosa i distribucije elektroprivrede i toplane, objekti komunikacija, pošte, oštećene su ceste, srušen most na Dravi, oštećeni su objekti željeznice i željezničke pruge, oštećen je magistralni cjevovod za donos sirove vode te velik broj upravnih zgrada, radionica, skladišta, opreme i slično. Veliki su sustavi od vitalnoga značaja za stanovništvo. Štete i oštećenja bila su vrlo velika, no svjedoci smo i izuzetnog napora i hrabrosti njihovih djelatnika koji su svojim stalnim intervencijama osiguravali normalan život preostalim stanovnicima grada Osijeka tijekom dugih mjeseci direktnih ratnih djelovanja.

Analizirajući izravne štete, moramo naglasiti da se veliki dio šteta odnosi na građevinske objekte. Najveći je broj pojedinačnih šteta nastao upravo na građevinskim objektima, a posebice na stambenim zgradama, stanovima i obiteljskim kućama. U naselju Osijek oštećeno je ukupno 12.610 stambenih objekata s ukupno 18.360 stanova. S obzirom na veličinu i karakter, oštećenja su razvrstana u šest kategorija, od kojih su prve tri manje i lakše otklonive štete, dok se kategorije od 4 do 6 odnose na teško obnovljive objekte, odnosno objekte koji se moraju ponovo graditi, s tim da se ponegdje mogu koristiti samo temelji. Prema podacima iz Popisa stanovništva 1991., u ovih je 18.360 stambenih jedinica živjelo 54.102 stanovnika, što znači da je preko 50% stanovnika Osijeka bilo izravno životno i egzistencijalno ugroženo. Ukupan broj oštećenih stanova razvrstanih prema kategorijama štete na stambenom fondu prikazan je u Tablici 4.

Podaci također pokazuju da je ukupno uništeno 139.374 m² stambenoga prostora, a manje je ili više oštećeno ukupno 1,180.688 m² stambenoga prostora. U odnosu na veličinu stambenoga fonda prema Popisu stanovništva 1991. godine od 46.001 stana, odnosno 3,074.183 m², uništeno je 4,53%, a oštećeno 38,41%.

Velike je štete stanovništvo pretrpjelo i na opremi stanova i kuća, osobnim stvarima, poljoprivrednoj proizvodnji, vozilima, strojevima, plovilima, alatima, odnosno svojoj pokretnoj imovini, kao i, uglavnom u prigradskim naseljima, stoci i peradi. Ta je šteta procijenjena za svaku

oštećenu obitelj, a prema prijavi ili utvrđenoj šteti na stambenoj jedinici. Vrijednost ukupno uništene takve imovine jest 387,816.020 kn, odnosno 54,621.970 US\$. Više od 65% vrijednosti čine uništeni kućanski aparati i namještaj, 15% odnosi se na uništena motorna vozila i čamce, a 20% na uništene osobne stvari, dragocjenosti, grobnice i sl.

Tablica 4: Štete na stambenom fondu prema kategorijama oštećenja

KATEGORIJA	BROJ ZGRADA	BROJ STANOVA	BROJ OSOBA
1	6.028	10.801	31.014
2	2.860	3.755	11.301
3	1.919	1.976	6.117
4	878	896	2.809
5	527	528	1.696
6	398	404	1.165
UKUPNO	12.610	18.360	54.102

Posebno treba istaknuti oštećenja i štete na kulturnim i sakralnim objektima, odnosno spomenicima kulture. Čini se da su spomenici kulture i sakralni objekti u Osijeku čak predstavljali i ciljeve napada. Tvrdja, crkva sv. Petra i Pavla, zgrada Hrvatskoga narodnog kazališta, Županije, Gospodarske komore i mnoge druge građevine spomeničke kategorije značajno su oštećene. Procijenjena visina štete na tim objektima iznosi 175,479.550 kn, odnosno 24,715.429 US\$.

Kao što je ranije istaknuto, posebno je teško prikazati posljedice rata i ratnih šteta u području nacionalnog dohotka u kojemu se odražava utjecaj smanjene gospodarske aktivnosti. Uz nju je vezano veliko povećanje nezaposlenosti, otežan plasman proizvoda već ionako smanjene proizvodnje, smanjenje kupovne moći, dodatno opterećenje zbog ubrzanog procesa obnove stambenoga fonda uglavnom iz vlastitih sredstava kao i niz drugih davanja čije je povećanje u izravnoj vezi s ratnim razaranja ili njihovim posljedicama. Takve neizravne štete bilo bi neophodno utvrđivati svake godine sve dok se ne otklone sve posljedice rata. Međutim, u procjeni se ratnih šteta takav iznos utvrdio samo u godinama rata po metodologiji za izračun izgubljene dobiti tvrtke ili obrtnika. Za grad Osijek tako utvrđena neizravna šteta iznosi 916,071.820 kn, odnosno 12,902.420 US\$.

4. Značajke grada Osijeka prije rata, neposredno nakon ratnih operacija i danas

Osijek je od davnih dana predstavljao službeno ili neslužbeno središte istočne Hrvatske, a danas je sjedište Osječko-baranjske županije. Uoči Domovinskoga rata ovdje se nalazio velik broj industrijskih postrojenja te zdravstvenih, školskih i kulturno-umjetničkih ustanova, kao i športskih objekata. Uz pogodnosti koje pruža bogatstvo prirodnih resursa (plodno zemljište, vode, šume), Osijek je imao i razvijenu poljoprivredu i čak 23 grane prerađivačke industrije (npr. prehrambenu, drvenu, tekstilnu, kožarsko-obućarsku, kemijsku). U to je vrijeme Osječko-baranjska županija, a time i grad Osijek, po svojim gospodarskim vrijednostima bila razvijena regija sa značajnim udjelom u gospodarstvu Republike Hrvatske i sa svim preduvjetima brzoga gospodarskog razvitka. Bitnu ulogu u valoriziranju tih prednosti imale su i prometne veze. Povezivanje sa širim prostorima i zajednicama značilo je za grad ubrzavanje napretka. Na žalost, agresija na Osječko-baranjsku županiju, a naročito na sam grad Osijek, značajno je utjecala na zaustavljanje pozitivnih kretanja. Razaranje materijalnih dobara i stradavanje civilnoga stanovništva imali su nesagledive posljedice na gospodarski razvitak kako cijelog područja tako i samog grada Osijeka s njegovih 10 prigradskih naselja. Tome je dodatno pridonijela i prometna izoliranost, odnosno slabljenje i gubitak prometnih veza.

Kako bi se uočio ogroman gubitak, zaostajanje i napor uloženi u normaliziranje gospodarskoga života, ne treba detaljno analizirati gospodarsko stanje u Osijeku nego je dovoljno usporediti samo jedan od statističkih pokazatelja gospodarske aktivnosti kao što je, primjerice, broj zaposlenih uoči rata, neposredno nakon neposrednih ratnih djelovanja i danas.

Tablica 5. Struktura i indeks zaposlenih krajem 1990. i 1992.

	1990.		1992.		Indeks
	Broj zaposlenih	%	Broj zaposlenih	%	1992/1990
<i>I. UKUPNO</i>	64.579	100	39.657	100	61,40
<i>Društveni sektor</i>	63.454	98,25	38.975	98,28	61,42
<i>Fizičke osobe</i>	1.125	1,75	682	1,72	60,62
<i>II. DJELATNOSTI</i>					
<i>(društveni sektor)</i>	63.454	100	38.975	100	61,42
<i>1. Industrija</i>	23.381	36,85	13.300	34,12	56,88
<i>2. Poljoprivreda, šumarstvo</i>	3.543	5,59	2.067	5,30	58,34
<i>3. Građevinarstvo</i>	5.820	9,17	3.255	8,35	55,92
<i>4. Promet i veze</i>	5.970	9,41	3.524	9,04	59,03
<i>5. Trgovina</i>	7.287	11,48	4.508	11,57	61,86
<i>6. Ugostiteljstvo</i>	1.223	1,93	659	1,69	53,88
<i>7. Obrtništvo</i>	659	1,04	602	1,54	91,35
<i>8. Stambeno-komunalne djelatnosti</i>	1.495	2,35	867	2,22	57,99
<i>9. Financijske djelatnosti</i>	2.310	3,64	1.587	4,07	68,70
<i>10. Obrazovanje</i>	4.686	7,38	3.330	8,54	71,06
<i>11. Zdravstvo</i>	4.735	7,46	3.490	8,95	73,71
<i>12. Uprava, DPZ, DPO</i>	2.345	3,70	1.786	4,58	76,16

Izvor podataka: Ured državne uprave u OB županiji

Prema popisu stanovništva 1991. godine (sa stanjem 31. ožujka), što zapravo predstavlja stanovništvo krajem 1990. godine, u Osijeku je bilo 104.761 stanovnika, a s prigradskim naseljima 129.792 stanovnika. Od toga su 63.142 osobe bile zaposlene u tadašnjemu društvenome sektoru, a 1.125 kod privatnih osoba. Slobodno možemo reći da je u samom gradu Osijeku radilo ukupno oko 61.000 zaposlenih.

U tablici 5. prikazana je struktura zaposlenih uoči rata i neposredno nakon ratnih djelovanja prema tada važećoj nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti. S obzirom na to da nema statističkih podataka posebno za grad Osijek kao naselje, podaci se odnose na današnje područje grada Osijeka kao administrativne cjeline. Kako je više od 95% svih zaposlenih u samom gradu, podaci su dobar pokazatelj.

Od ukupnog broja zaposlenih, više od 50.000 bilo je zaposlenih u privredi, a od toga više od 50% u svim zastupljenim granama industrije; nešto preko 11% bilo je zaposleno u trgovini, 10% u građevinarstvu, gotovo isto toliko u prometu dok su ostali bili zaposleni u poljoprivredi, vodoprivredi i šumarstvu, financijsko-tehničkim uslugama (banke, osiguranje, projektiranje i sl.), ugostiteljstvu, stambeno-komunalnoj djelatnosti i obrtničkim i osobnim uslugama. U neprivredi, odnosno obrazovanju, zdravstvu, upravi i sl., u samome je gradu bilo zaposleno nešto više od 10.000 osoba, a to je oko 16% ukupnoga broja zaposlenih osoba. Kod privatnih je osoba u samom Osijeku radilo manje od 1.000 zaposlenika.

Stanje u gospodarstvu neposredno nakon prestanka agresije na sam grad, odnosno krajem 1992. godine, pokazuje svu tragediju i posljedice ratnih razaranja. Ogromne štete u gospodarskim kapacitetima, gubitak tržišta, a i drugi nepovoljni uvjeti značajno su umanjili ukupnu gospodarsku aktivnost. Mjereno brojem zaposlenih krajem 1992. godine, a neposredno nakon prestanka direktnih napada na grad, ukupno je evidentirano manje od 40.000 zaposlenih (indeks 65 ili 35% manje u odnosu na stanje prije rata), od kojih je oko 13.000 bilo zaposleno u industriji, što čini pad od gotovo 70% zaposlenih u svim oblastima industrijske proizvodnje.

Nakon završetka ratnih operacija i dalje propada industrijska proizvodnja, a gašenju dijela proizvodnje pridonijela je i privatizacija. U procesu se obnove doduše nastojalo održati proizvodnju, uglavnom prehrambenu, ali je to realizirano ipak u znatno manjem opsegu u odnosu na razdoblje prije rata. Ujedno je i modernizacija tehnoloških procesa zahtijevala manji broj fizičke radne snage.

Tablica 6.: Usporedni pokazatelji zaposlenosti prije rata, poslije rata i danas

	1990.	1992.	2007. Broj zaposlenih	Struktura	Indeks 2007/1990
<i>I. UKUPNO</i>	64.579	39.657	47.712	100	73,88
<i>Tvrtke</i>	63.454	38.975	42.695	89,48	67,28
<i>Fizičke osobe</i>	1.125	682	5.017	10,52	445,95
<i>II. TVRTKE</i>	63.454	38.975	42.695	100	67,28
<i>Industrija</i>	23.381	13.300	6.438	15,08	27,53
<i>Građevinarstvo</i>	5.820	3.255	4.568	10,71	78,48
<i>Trgovina</i>	7.287	4.508	8.439	19,76	115,81
<i>Ostale privredne djelatnosti</i>	15.200	9.306	6.215	14,55	40,88
<i>Obrazovanje, zdravstvo, uprava, DPZ i DPO</i>	11.766	8.606	17.035	39,90	144,78

Izvor podataka: Ured državne uprave u OB županiji

S obzirom na promjenu nacionalne klasifikacije djelatnosti, nije moguće strukturu zaposlenosti danas prikazati na isti način kao ranije, stoga su izabrani samo značajni pokazatelji. Prema statističkim pokazateljima s kraja 2007. godine prikazanim u tablici 6., ukupan je broj zaposlenih u Gradu Osijeku krajem 2007. godine (uglavnom u samom Osijeku) iznosio 42.695 zaposlenih u tvrtkama, od kojih je tek oko 15% zaposleno u proizvodnji, odnosno industriji s daljnjom tendencijom pada broja zaposlenih, znatno je veći udjel zaposlenih u trgovini (gotovo 20% ukupno zaposlenih i s tendencijom rasta), zatim građevinarstvu s nešto više od 10%, također s tendencijom rasta zbog ekspanzije stambene izgradnje. Ukupno, zaposlenost u gospodarstvu ima blagu tendenciju porasta (između 2 i 3% godišnje). S obzirom na udjel od oko 40% takozvanih „društvenih“ djelatnosti (obrazovanje, zdravstvo, javna uprava itd.) u ukupnoj zaposlenosti, vidljivo je da je struktura zaposlenih značajno promijenjena jer je gotovo izjednačen omjer između onih koji „stvaraju“ sredstva i onih koji ih „troše“. Jedini izrazito pozitivan pokazatelj jest broj zaposlenih kod fizičkih osoba, koji iznosi nešto više od 5.000, odnosno pet puta više nego uoči rata.

Uvidom u samo jedan podatak moguće je vidjeti veliku stagnaciju na području Osijeka kao naselja i grada koja traje više od 15 godina nakon prestanka izravnih ratnih operacija, jer još uvijek nije dostignuta ona razina zaposlenosti koja je bila prisutna nekoliko godina prije Domovinskoga rata.

5. Umjesto zaključka

Ni jedna država na svijetu nikada nije u potpunosti spremna obaviti popis i procjenu ratnih šteta brzo i učinkovito, prvenstveno stoga što nije u stanju predvidjeti ni početak, ni kraj, ni intenzitet rata, kao ni oružje koje se rabi. Planirati se, doduše, može, mogu se predvidjeti i zakonski akti kojima se takva situacija rješava (ratni planovi, obveze i sl.), no nitko nije u stanju predvidjeti reakcije pojedinaca, manje ili veće skupine ljudi. Stoga je svaki početak rata paničan, neorganiziran i stihijski. Da bi se stihija izbjegla, osnovne bi veličine potrebne za planiranje morale biti predvidljive kako bi se mogao osigurati odgovarajući broj stručnjaka, odgovarajuća oprema i sredstva za obavljanje bilo kojega posla, pa tako i popisa i procjene ratne štete. Jednako tako mora biti osigurana i kompatibilnost sa svjetskim standardima, posebice ako se ima na umu traženje odgovarajuće ratne odštete za pretrpljene gubitke, o kojoj odlučuje međunarodna zajednica svojim djelovanjem u Ujedinjenim narodima. Ona odlučuje:

- o priznavanju ratne štete;
- o veličini ratne štete;
- o tome tko je dužan ratnu štetu nadoknaditi;
- o tome koja vrsta ratne štete i kojim će se subjektima nadoknaditi;
- do koje će se visine ratna šteta nadoknaditi;
- način nadoknade ratne štete;
- vrijeme u kojem će ratna šteta biti nadoknađena.

Međutim, bez obzira na to hoće li ili tko nadoknaditi učinjenu štetu, ona se mora „snimiti“ radi utvrđivanja povijesne činjenice. U tom smislu ratna šteta kao činjenica i kao vrijednost nikada ne zastarijeva, pod uvjetom da je na vrijeme popisana i na odgovarajući i metodološki točno pripremljen način procijenjena.

Iako sve štete nastale zbog Domovinskoga rata nisu popisane, jer neke u vrijeme popisa nisu bile vidljive, niti su sve posljedice do kraja sagledane, u ovome trenutku raspoložemo odgovorima na sljedeća pitanja:

- kolike su ratne štete;

- koja je novčana vrijednost ratnih šteta;
- poimenično tko je pretrpio, koliku i kakvu štetu.

Također raspoložemo svom dokumentacijom kao povijesnom građom potrebnom svakoj zemlji za buduće naraštaje.

No kako bi slika o ratnoj šteti u Republici Hrvatskoj bila potpuna, potrebno je utvrditi i sljedeće:

- vrijednost posljedica ratnih šteta (za koje se načelno zna da su velike, dugotrajne i kompleksne);
- hoće li i u kojoj mjeri međunarodna zajednica priznati ratne štete;
- tko će biti identificiran kao odgovoran za nastanak ratne štete;
- hoće li ratne štete biti nadoknađene, u kojoj mjeri i kada.

Bez obzira na navedene nepoznanice, budućim naraštajima možemo pokazati što smo imali i što nam je uništeno kako bismo u budućnosti mogli mjeriti svoju sposobnost da teško stečenu samostalnost i suverenitet prvo obnovom dovedemo na početno stanje u kojemu su sve druge zemlje u tranziciji započele svoj razvitak, a zatim da možemo mjeriti razvitak i dostizanje standarda jedne razvijene europske zemlje.

Popis literature i izvora podataka

1. PROPISI

- Zakon o utvrđivanju ratne štete („Narodne novine“ 61/91)
- Uputa za primjenu Zakona o utvrđivanju ratne štete („Narodne novine“ 54/93)
- BILTENI Državne komisije za popis i procjenu ratne štete (1-10)
- Zaključci Sabora RH („Narodne novine“ 28/92)

2. IZVJEŠĆA

- Završno izvješće o popisu i procjeni ratnih šteta na području Osječko-baranjske županije (Županijska komisija za popis i procjenu ratne štete; Osijek, studeni 1999.)
- Ratna šteta Republike Hrvatske – Završno izvješće Državne komisije za popis i procjenu ratne štete (Zagreb, listopad 1999.)

3. OSTALO

- Popis stanovništva 1991. (sva izdanja Državnoga zavoda za statistiku)
- Statistički bilteni Zavoda za plan i statistiku općine Osijek (do 1993.)
- Priopćenja Odsjeka za statistiku Ureda državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji za 2007. godinu
- Podaci iz računalnog programa „ŠTETA“
- dokumentacija o ratnim štetama (arhiva Županijske komisije za popis i procjenu ratne štete Osječko-baranjske županije)